

**“İbnü'l-Cezerî'ye Nispet Edilen Ebeveyn-i Resûl Risalesi Üzerine Birtakım
Mülâhazalar” Başlıklı Tebliğin Müzakeresi**

Ulvi Murat Kılavuz*

Hız. Peygamber'in anne-babasının (*ebeveyn-i Resûl*) dünyadaki dinî durumu ve uhrevî konumu meselesi, özünde herhangi bir dinî tebliğe muhatap olmamış – özellikle de Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki peygambersiz dönemde yaşamış – insanların (*fetret ehli*) dinî sorumluluğu meselesinin bir alt başlığıdır. Aklın tek başına – dinî anlamda – bilgiye ulaşma imkânının olup olmadığı ve şayet ulaşabilir ise bu bilginin kişiyi sorumlu kılıp kılmadığı sorularına nasslarda kesin ve bağlayıcı bir cevap verilmemesi veya daha doğru bir ifadeyle her iki yöndeki kanaati de destekleyebilecek nassların varlığı bu tartışmayı mümkün kılmış görünmektedir. Ebeveyn-i Resûl de son tahlilde söz konusu fetret döneminin insanları olduğu için meselenin özel bir tartışma konusu hâline gelmemesi beklenebilir. Ancak onların Hz. Peygamber'in anne-babası olması, Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla onun aile efradının Müslüman zihinde tuttuğu yer ve bunun da ötesinde kendilerinden geldiği nesilde mümin olmayan kimselerin bulunmasının peygamberin dinî kimliği ve konumuna hâle getirip getirmeyeceği gibi hususların, meselenin müstakil olarak tartışılmasının arka planında yatan saiklerden bir kısmı olduğunu söylemek mümkündür. Aslında Hz. İbrahim'in "babası" Âzer'in müşrik/gayr-ı mümin olduğunun,¹ Hz. Nuh'un oğlunun kâfir olarak öldüğünün² Kur'ân'da açıkça ifade edilmesine bakarak böyle bir durumun peygamberlik kimliği ve vazifesi açısından problem teşkil etmeyeceği de kolaylıkla söylenebilir.

Bu ilkesel zemine rağmen, Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî ve özellikle uhrevî konumunun henüz o hayatta iken merak konusu olduğu görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki tabiatı gereği mesele henüz teorik/zihnî bir tartışma zemininde ele alınmamaktadır ve bizzat, öncelikli ve özel olarak Hz. Peygamber'in ebeveyninin durumu sorgulanmaktan ziyade insanların İslâm'ın gelişinden önce ölen kendi ebeveynleri hakkında sordukları sorulara karşı Hz. Peygamber'in verdiği cevaplar içerisinde bu konuda bilgiler bulunmaktadır.³

Meselenin teknik ve bir anlamda kelâmî bir tartışma hâline dönüşmesinde, Şîa'nın konuya ilişkin kanaatinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Onlar imamet meselesini Ehl-i sünnet'in anladığı biçimde özünde dünyevî bir mesele/yani devlet başkanlığı veya siyaset meselesi olarak görmeyip bir dinî önderlik, yani Hz. Peygamber'in dinî otoritesinin de tevarüs edilmesi olarak almışlar, böyle önemli bir meselenin insanların seçim ve tercihlerine bırakılmasının mümkün olmadığı tezinden hareketle Hz. Peygamber soyundan gelen imamların nass ve tayinle belirlendiğini

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, murat_kilavuz@hotmail.com & umkilavuz@uludag.edu.tr.

¹ Meryem 19/42-46; Enbiyâ 21/52-57; Şuarâ 26/70-71; Sâffât 37/85-87; Zuhruf 43/26.

² Hûd 11/42-43.

³ Müslim, "İmân", 347; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17.

savunmuşlardır. Peygamber yerine dinî otorite olan, dinin bir anlamda kendileri ile kaim olduğu, dinî meselelerde ümmet için huccet teşkil eden imamların, bu konuları sebebiyle tıpkı Hz. Peygamber gibi masum, yani günahattan korunmuş olmaları gerektiği de onlar tarafından ısrarlı biçimde savunulmuştur.⁴ Hz. Peygamber'in furuu olan imamlar hakkındaki bu ismet nosyonu, Şîa tarafından onun usûlü, yani yukarıya doğru soyunu da kapsayacak şekilde genişletilmiş, onun Hz. Âdem'e kadar giden ataları içerisinde hiçbir kâfir ya da müşrikin bulunmadığı öne sürülmüş,⁵ hattâ bu bağlamda soyun masumiyetini koruma adına isyankâr ve müşrik olduğu Kur'ân ve hadislerde sarahatle ifade edilen,⁶ bunun da ötesinde "Allah düşmanı" olarak nitelenen⁷ Âzer'in de Hz. İbrahim'in babası değil amcası olduğu iddia edilmiştir.⁸

Konunun Ehl-i sünnet'in gündemine girmesi ve sonraki gelenekte hakkında müstakil bir literatür oluşmasına zemin teşkil eden husus da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *el-Fikhü'l-ekber*'inde "Resûlullah'ın ebeveyni küfür üzere öldüler." şeklinde bir ifadenin yer aldığı aktarılması,⁹ onun bir otorite konumunda olması sebebiyle bu ifadenin bir izaha kavuşturulmasını gerekli kılmıştır. Aslına bakılırsa Ebû Hanîfe'nin *el-Fikhü'l-ekber*'inin, sonraki dönemde Hakîm es-Semerkandî'nin (ö. 342/953) *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı ve Necmüddîn Ömer en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *Akâidü'n-Neseffî*'si gibi metinlerinin de örnek teşkil ettiği bir tür Sünnî kimlik bildirgesi/manifesto olduğu göz önünde bulundurulduğunda, diğer metinler gibi bunda da özünde itikadî olmayan birtakım meselelerin (nebîzin haram olmaması, mestler üzerine mesh, teravih namazı ...) yer alması garip karşılanmamalıdır.¹⁰ Zira bu gibi

⁴ Örneğin bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ İbn Bâbeveyh el-Kummî (Şeyh Sadûk), *el-İtikâdât* (thk. İsmâ Abdüsseyyid; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1371 HŞ [1993]), 96; Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim eş-Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî, *en-Nüketü'l-i'tikâdiyye* (thk. Rızâ el-Muhtârî; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413[1993]), 39-40; Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî, *Bihâru'l-envârî'l-câmia li-düreri ahbâri'l-eimmeti'l-ethâr* (3. bs., Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1983), XXV, 191-211.

⁵ İbn Bâbeveyh el-Kummî, *el-İtikâdât*, 110; Şeyh el-Müfid, *Evâilü'l-makâlât* (thk. İbrahim el-Ensârî; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413 [1993]), 45-46. Hattâ Şeyh el-Müfid bu hususu İmâmiyye'nin üzerinde ittifak ettiği hususlardan birisi olarak gösterir.

⁶ bk. Meryem 19/42-46; Enbiyâ 21/52-57; Şuarâ 26/70-71; Sâffât 37/85-87; Zuhuruf 43/26; Buhârî, "Enbiyâ", 8.

⁷ Tevbe 9/114.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Kadir Gömbeyaz, "Vânî Mehmed Efendi'nin Hz. İbrahim'in Babası ve Ebeveyn-i Resûl Hakkındaki Görüşleri", *Ulusal Vâni Mehmed Efendi Sempozyumu, 07-08 Kasım 2009, Kestel-Bursa - Bildiriler -*, ed. Mehmet Yalar & Celil Kiraz (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 206-210.

⁹ Ebû Hanîfe'nin eserinde böyle bir ifadenin yer alıp almadığı ihtilâfıdır. Belirtmek gerekir ki, bazı yazma nüshalarda görülen bu ifadeye günümüzde mevcut matbu nüshalarda rastlanmamaktadır; örneğin bk. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Fikhü'l-ekber (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde çev. ve nşr. Mustafa Öz; 12. bs., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 2016), 69-77 (Arapça metin). (Arapça metinde yer almamasına rağmen Türkçe çeviride bu ibarenin "Hz. Peygamber'in anne ve babası İslâm gelmeden önce öldüler" [Türkçe çeviri, s. 58] veya başka bir baskıda "Hz. Peygamber'in anne ve babası cahiliyet üzere ölmüşlerdir" [*İmâm-ı Azamın Beş Eseri*, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981; Türkçe çeviri, s. 72] şeklinde yer alması ilginçtir). a. mlf., *el-Fikhü'l-ekber (el-Akîde ve ilmü'l-kelem min a'mâli'l-İmâm Muhammed Zâhid el-Kevserî* içinde, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 619-624. Ebû Hanîfe'nin böyle bir ifade kullanıp kullanmadığı, şayet böyle bir ifadede bulundu ise bunun nasıl anlaşılması gerektiği konusundaki ihtilaf ve tartışmalar hakkında bk. Mustafa Akçay, Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dînî Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/19 (2009), 8-24.

¹⁰ Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-ekber*, 73 (Arapça metin; Türkçe çeviride bu ibareler atlanmıştır.); Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmail el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkandî, *es-Sevâdü'l-a'zam fi'l-kelem* (İstanbul: Matbaatü'l-Cemâl, ts.), 40; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseffîyye* (thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd; Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000), 146-147.

ifadelere, halka doğru itikadı aktarmayı ve bu bağlamda Sünnî kimliği de diğerlerinden ayırıştırarak belirginleştirmeyi hedefleyen bu gibi eserlerde, doğrudan doğruya Şîa'nın kanaatlerine muhalefet ve onları red amacıyla yer verilmiştir. Nitekim Muhammed b. Bahâüddîn (ö. 956/1549) ve Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) gibi müellifler Hz. Peygamber'in ana babasının hiçbir anlamda küfür üzere olamayacağı iddiasının bir aşırılık olduğunu, Ebû Hanîfe'nin de bu aşırılığı reddetmek üzere dinin temel meselelerini ele alan eserine bu ifadeyi dâhil ettiğini söylemektedir.¹¹ Bu ifadelerden de hareketle başlangıcı itibariyle bir Şîî-Sünnî ayrışması olarak görülebilecek meselenin sonradan farklı bir mecraya evrildiği söylenebilir. Zira problemin konusu olan şahısların Hz. Peygamber'in anne-babası olması, öyle anlaşılıyor ki belli bir dönemde halk arasında da bu meselenin ilgi ve merak konusu olması ve bu hususta söylenecek şeylerin halkın Peygamber algısında problem oluşturabileceği veya başka bir açıdan bakıldığında da onlarda bir hoşnutsuzluk ve neticede toplum içinde kırılmalara yol açabileceği kaygısı, sufiliğin toplum içinde giderek yaygınlık kazanması ve onlar tarafından savunulan *nûr-i Muhammedî* düşüncesiyle Hz. Peygamber'in ebeveyninin kâfir olması durumunun bağdaştırılamaz olması gibi hususlar, hangi mezhebî ya da itikadî kimliğe sahip olurlarsa olsunlar, âlimleri konu hakkında temkinli davranmaya ve ekseriyeti itibariyle ebeveynin mümin (ya da en azından ehl-i necât) olduklarını kabule sevk etmiştir.¹² Dolayısıyla artık bu dönemde konu bir Sünnî-Şîî ayrım kriteri olma özelliğini kaybetmiştir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Ebû Hanîfe'nin "ebeveynin küfür üzere öldüğü" ifadesini kullandığını ve bununla zahirde görünen anlamı kastettiğini kabul eden ve mezhebe bağlılıkları dolayısıyla bu kanaatin benimsenmesini de öyle görünüyor ki bir Hanefî kimlik göstergesi sayan Ömer en-Neseî (ö. 537/1142),¹³ Ekmelüddîn el-Bâbertî (ö. 786/1384),¹⁴ Ebû'l-Müntehâ el-Mağnisâvî (ö. 1000/1610)¹⁵ ile Ebû Hanîfe'ye nispet

¹¹ Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdullah, *Mizânü'l-hakk fi ihtiyârî'l-ehakk: İhtilaf içinde İtidal* (haz. Süleyman Uludağ; İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 74; Muhyiddîn Muhammed b. Bahâüddîn el-Bayrâmî, *el-Kavlü'l-fasl şerhu'l-Fikhi'l-ekber* (İstanbul: İhlas Vakfı, 1990), 396.

¹² Bunun, özellikle Osmanlı dönemi âlimlerinde baskın bir tavır olduğu söylenebilir. En bariz örneklerinden birisini de Şeyhülislâm İbn Kemal Paşa teşkil eder. XV. yüzyılda iyice alevlenen Osmanlı-Safevî, dolayısıyla Sünnî-Şîî çekişmesinde – siyasi saikler önemli ölçüde belirleyici olsa da – Şah İsmail ve Şîa hakkındaki fetva ve risaleler yazacak kadar koyu bir Sünnî tavır sergileyen bu zât (İbn Kemal Paşa'nın Şîa hakkındaki fetva ve risaleleri ile söz konusu mücadele hakkında geniş bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği", *Dinî Araştırmalar*, VII/21, 179-195), ebeveyn-i Resûl meselesi hakkında yazdığı risalede ise ilk bakışta bu tutumuyla bağdaştırılması mümkün görülemeyecek biçimde "Şîî" bir kanaati benimsemiş, hattâ bu hususta mezhebinin imamı Ebû Hanîfe'ye muhalefeti sebebiyle eleştiriye maruz kalmıştır; ayrıntılar için bk. Akçay, "Kemâl Paşazâde ve 'Fî hakkı ebeveyni'n-Nebî' Adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi*, IX/22 (2005), 127-142.

¹³ Neseî'nin konuya ilişkin sarîh bir ifadesi bulunmamakla birlikte "*Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin.*" (Bakara 2/119) ayetini tefsir ederken, nüzul sebebi olarak Hz. Peygamber'in, endişeli bir hâl ile anne-babasının durumu hakkında soru sormasını göstermektedir. Onun ifadesiyle buna binaen ayet nazil olmuş ve Hz. Peygamber de vefatına kadar bu soruyu tekrar dile getirmemiştir. Neseî'nin bu bağlamda Hz. Peygamber'in "ebeveyninin Cehennem'de olduğu"na dair beyanlarını aktarması, ebeveyn-i Resûl hakkındaki kanaatinin göstergesi sayılmalıdır; bk. Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr (Ebû Hafs Ömer en-Neseî'nin (öl. 537-1142) "et-Teysîr fi't-Tefsîr" Adlı Eserinin Tahlili ve el-Bakara Süresi'nin Tenkidli Neşri* [doktora tezi] içinde nşr. Ayşe Hümeysra Aslantürk; [İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995], 361 [Arapça metin]).

¹⁴ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşâd fi şerhi'l-Fikhi'l-ekber* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 1324), 78^a-79^a.

¹⁵ Ebû'l-Müntehâ Ahmed b. Mehmed el-Mağnisâvî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber* (İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, no. Bel_Yz_K_0216_04), 133^a.

edilen bu görüşü savunma sadedinde müstakil bir risale yazan tek isim olan Ali el-Kârî (ö. 1014/1605)¹⁶ dışındaki Hanefîler'in de ekseriyetle orijini itibariyle Şîî, Osmanlı dönemi düşünüldüğünde de Şâfiî görüşü olan "ebeveynin ehl-i necât olduğu"nu savunmaları sebebiyle, bu dönemde artık mesele bir Şâfiî-Hanefî ayırıcı vasfı da değildir. Hattâ Ebû Hanîfe'nin bu ifadeyi kullandığını kabul eden ve – bir kısmı *el-Fikhü'l-ekber* şarihi de olan – Hanefî âlimler bile ifadeyi tevil etme cihetine giderek "ehl-i necât oldukları" görüşüne taraftar olmuşlardır.¹⁷

Ebeveyn-i Resûl konusu farklı ilim dallarına ait eserlerin muhtelif bölümlerinde tartışılmalı olmakla birlikte, konuya dair ilk müstakil eserler Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) nispet edilen *Kitâb fî ahvâlî vâlideyi'r-Rasûl* ile Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) nispet edilen *Lübbü'l-ukûl fî ebeveyi'r-Rasûl*'dür.¹⁸ Sayın tebliğ sahibinin de ifade ettiği üzere konuyla ilgili günümüze ulaşan ilk eser olarak ise İbnü'l-Cezerî'ye nispet edilen¹⁹ risale gösterilmektedir. Maamâfih, bu tespit doğru kabul edildiği takdirde, konuya dair en fazla müstakil eseri telif eden ve İbnü'l-Cezerî'den sonra yaşamış olan Süyûtî'nin (ö. 911/1505) ilmî şahsiyeti hakkında zedeleyici birtakım kanaatler hâsıl olmaktadır. Binaenaleyh, tebliğcinin metin analizi ve literatür incelemesi üzerinden ulaştığı veriler dolayısıyla ortaya koyduğu "risalenin yanlışlıkla İbnü'l-Cezerî'ye nispet edildiği" hükmü büyük önemi haizdir. Zira bilimsel/akademik bir çalışmanın, yeni/orijinal bilgi ve fikirler ortaya koyma ve mevcudu şerh ve açıklama yanında yanlış bilinen/mütearef olarak fazla sorgulanmadan aktarılan birtakım yanlışları tashih gibi bir amaçla yapılması ya da nihayetinde böyle bir sonuca ulaşması da mümkündür ve böyle bir çalışmanın en az diğer iki tür kadar değerli olduğu hususu izahtan varestedir. Nitekim yanlış yerleşik kanaatler bir şahsı, düşünceyi, eseri ya da literatürü yanlış tanımaya ve bunun neticesinde bir ilim geleneği hakkında yanlış hükümler verilmesine, daha da ötesinde sonradan yapılabilecek tespitlerin hatalı bir zemin üzerine kurgulanmasına sebep olacaktır.

Tebliğde haklı olarak risalenin İbnü'l-Cezerî'ye ait olmadığı kesinlik derecesinde ifade edilirken, gerçek müellifin tam mezhebî/itikadî kimliği üzerine – karinelere hareketle birtakım öngörülerde bulunulmakla birlikte – mevcut verilerin yetersizliği sebebiyle doğal olarak kesin bir tespitte bulunulamamaktadır. Bu noktada kanaatimizce

¹⁶ Ebü'l-Hasan Nureddîn Alî b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Edilletü mu'tekadi Ebî Hanîfe el-a'zam fî ebeveyi'r-Rasûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm* (thk. Meshûr b. Hasan b. Selmân; Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1993).

¹⁷ Muhyiddîn Muhammed b. Bahâüddîn, *el-Kavlü'l-fasl*, 393-394; Beyâzîzâde Kemâlüddîn Ahmed b. Hasan b. Sinanüddîn (Beyâzîzâde Ahmed Efendi), *el-Usûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe (İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri)* (nşr. ve çev. İlyas Çelebi; İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV] Yayınları, 1996), 143; Müstakîmzâde Süleyman Sa'düddîn, *Fıkh-ı ekber Tercemesi* (Dersâadet: İkdâm Matbaası, 1314), 39-41.

¹⁸ Akçay, Hz. Peygamber'in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005), 22, 189; Abdülcebbar er-Rifâî, *Mu'cemü mâ kütibe ani'r-Rasûl ve âli beytihi salavâtullâhi aleyhim* (Tahran: Müessesetü't-Tıbbâ ve'n-Neşr Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-İslâmî, 1371-1416 [1951-1996]), III, 173. Ancak özellikle Gazzâlî'nin eserinin, onun üzerine yapılan modern monografik çalışmalarda – ona aidiyeti şüpheli veya yanlışlıkla nispet edilen eserler arasında dahi – zikredilmediğini belirtmek gerekir; örneğin bk. Abdurrahman Bedevî, *Müellefâtü'l-Gazzâlî* (2. bs., Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1977), 551-567; Âmir en-Neccâr, *Nazarât fî fikri'l-Gazzâlî* (2. bs., Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1992), 117-127; H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî. Eserleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 518-524.

¹⁹ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 556; Akçay, *Ebeveyn-i Resûl Risaleleri*, 195-202.

sadece müellifin “muhtemelen bir Hanefî” olduğu tespiti sorgulamaya açıktır. Her ne kadar Ebû Hanîfe’nin “ebeveynin küfür üzere öldüğünü” söylediği kabulünden hareketle savunmacı bir yaklaşımla mezhep imamlarını teziyeye veya izaha yönelik çabalar büyük ölçüde Hanefî ulemadan gelmiş olsa da, tarihsel olarak böyle bir tartışmayı tetikleyen ilk Sünnî şahsiyetin Ebû Hanîfe olması ve onun ilim ve düşünce dünyasındaki tartışılmaz otoritesi sonuç itibarıyla Süyûtî gibi bir Şâfiî/Eş’arî âlimi de tabir caizse bu ibare ile hesaplaşma veya izah etme cihetine sevk etmiştir. Dolayısıyla mevcut veri üzerinden onun bir Hanefî olduğunu mutlak biçimde öne sürmek zor görünmektedir.

Öte yandan ebeveyn-i Resûl tartışmasını farklı ve daha geniş bir boyuta taşıyarak Sünnî gelenekte pek fazla rastlanmamasına rağmen daha ziyade Şifî bir yönelime işaret olarak algılanması mümkün görünecek biçimde risalede “Hz. Peygamber’in ve diğer peygamberlerin yukarıya doğru soyu içinde hiçbir kâfirin bulunmadığı, yani anne babalarının hiçbirinin kâfir olmadığını” söylemesi²⁰ Âzer’in Hz. İbrahim’in babası olmadığını, bilakis amcası olduğunu ispata çalışması²¹ ilk bakışta müellifin kimliği hakkında yeni soru işaretlerine sebep olabilirse de yine kendisinin Allah’tan “kendisine Ehl-i sünnet ve’l-cemaat yolu üzere en doğru ve isabetli istikameti kolaylaştırmasını” niyaz etmesi²² en azından Sünnî bir âlim/müellif olduğunun ispatı sayılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Mustafa. *Hz. Peygamber’in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- _____. Hz. Peygamber’in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dinî Konumuna Dair Ebû Hanîfe’ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/19 (2009), 1-27.
- _____. “Kemâl Paşazâde ve ‘Fî hakkı ebeveyn-i Nebî’ Adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, IX/22 (2005), 127-142.
- Alî el-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddîn Alî b. Sultan Muhammed (ö. 1014/1605). *Edilletü mu'tekadi Ebî Hanîfe el-a'zam fî ebeveyn-i Rasûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm*. Thk. Meşhûr b. Hasan b. Selmân; Medine: Mektebetü'l-Gurabâ'i'l-Eseriyye, 1993.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü'l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 551-557.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî (ö. 786/1384). *el-İrşâd fî şerhi'l-Fikhi'l-ekber*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 1324.
- Bedevî, Abdurrahman (ö. 2002). *Müellefâtü'l-Gazzâlî*. 2. bs., Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1977.
- Beyâzîzâde, Kemâlüddîn Ahmed b. Hasan b. Sinanüddîn (Beyâzîzâde Ahmed Efendi) (ö. 1098/1687). *el-Usûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe (İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri)*. Nşr. ve çev. İlyas Çelebi; İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 1996.
- Bulut, Halil İbrahim, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği”. *Dinî Araştırmalar*, VII/21 (2005), 179-195.
- Cezerî [?]. *Risâle-i İmâm Cezerî fî ebeveyn-i Nebî asm [aleyhi's-selâm]*. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, no. 603/3, vr. 25^b-39^b.

²⁰ Cezerî, *Risâle-i İmâm Cezerî fî ebeveyn-i Nebî asm [aleyhi's-selâm]*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, no. 603/3, 32^{a-b}.

²¹ Cezerî, *Risâle-i İmâm Cezerî*, 35^{a-b}.

²² Cezerî, *Risâle-i İmâm Cezerî*, 26^{a-b}.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889). *Sünenü Ebî Dâvûd*. I-IV (iki cilt hâlin-de); thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd; Beyrut: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.
- Ebû Hanîfe, İmam-ı A'zam Nu'mân b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 150/767). *el-Fıkhü'l-ekber. İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde çev. ve nşr. Mustafa Öz; 12. bs., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2016; 69-77 (Arapça metin), 53-58 (Türkçe çeviri).
- _____. *el-Fıkhü'l-ekber. el-Akîde ve ilmü'l-keâm min a'mâli'l-İmâm Muhammed Zâhid el-Kevserî* içinde, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004; 619-624.
- _____. *el-Fıkhü'l-ekber. İmâm-ı Azamın Beş Eseri* içinde çev. ve nşr. Mustafa Öz; İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981; 56-64 (Arapça metin), 66-72 (Türkçe çeviri).
- Gömbeyaz, Kadir. "Vânî Mehmed Efendi'nin Hz. İbrahim'in Babası ve Ebeveyn-i Resûl Hakkındaki Görüşleri". *Ulusal Vânî Mehmed Efendi Sempozyumu, 07-08 Kasım 2009, Kestel-Bursa - Bildiriler* -, ed. Mehmet Yalar & Celil Kiraz, Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Hakîm es-Semerkindî, Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmail el-Kâdî (ö. 342/953). *es-Sevâdü'l-a'zam fi'l-keâm*. İstanbul: Matbaatü'l-Cemâl, ts.
- Karlığa, H. Bekir. "Gazzâlî. Eserleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XII, 518-530.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657). *Mîzânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ehakk: İhtilaf İçinde İtidal*. haz. Süleyman Uludağ; İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ İbn Bâbeveyh (Şeyh Sadûk) (ö. 381/991). *el-İ'tikâdât*. thk. İsmâ Abdüsseyyid; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1371 HŞ [1993].
- Mağnisâvî, Ebû'l-Müntehâ Ahmed b. Mehmed (ö. 1000/1610). *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*. İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, no. Bel_Yz_K_0216_04, vr. 86^b-136^b.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî (ö. 1110/1698-99 [?]). *Bihâru'l-envârî'l-câmia li-düreri ahbârî'l-eimmeti'l-ethâr*. I-CX; 3. bs., Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.
- Muhyiddîn Muhammed b. Bahâüddîn el-Bayrâmî (ö. 956/1549). *el-Kavlü'l-fasl şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*. İstanbul: İhlas Vakfı, 1990.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî (ö. 261/875). *Sahîhu Müslim*. I-V; nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî; Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955-1956.
- Müstakîmzâde Süleyman Sa'düddîn (ö. 1202/1788). *Fıkh-ı ekber Tercemesi*. Dersâdet: İkdâm Matbaası, 1314.
- Neccâr, Âmir. *Nazarât fi fikri'l-Gazzâlî*. 2. bs., Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1992.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed (ö. 537/1142). *et-Teysîr fi't-tefsîr. Ebû Hafs Ömer en-Nesefî'nin (öl. 537-1142) "et-Teysîr fi't-Tefsîr" Adlı Eserinin Tahlili ve el-Bakara Sûresi'nin Tenkidli Neşri* (doktora tezi) içinde nşr. Ayşe Hümeysra Aslantürk; İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Rifâî, Abdülcebbâr. *Mu'cemü mâ kütibe anî'r-Rasûl ve âli beytihî salavâtullâhi aleyhim*. I-XII; Tahran: Müessesetü't-Tıbâa ve'n-Neşr Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-İslâmî, 1371-1416 [1951-1996].
- Şeyh el-Müfid, Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî (ö. 413/1022). *Evâilü'l-makâlât*. Thk. İbrahim el-Ensârî; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413 [1993].
- _____. *en-Nüketü'l-i'tikâdiyye*. Thk. Rızâ el-Muhtârî; Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413 [1993].
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah (ö. 792/1390). *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd; Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000.